

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 930:[63-051:070.489]»1917/1921»(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/1.36>

Гоцловскі Я.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СЕЛЯНСЬКЕ ПИТАННЯ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР. НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «УКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНИН»

Стаття присвячена історіографічному аналізу висвітлення на сторінках селянознавчого видання «Український селянин» різних аспектів селянського питання доби Української революції 1917–1921 рр.

Наголошується, що вироблення сучасної концепції об'єктивного відображення сутності складних процесів, які відбувалися в українському селі у добу Української революції 1917–1921 рр. є одним із ключових пріоритетів сучасних досліджень аграрної історії України.

Підкреслюється, що важливу роль у висвітленні проблематики українського села відіграють фахові періодичні видання і, зокрема, спеціалізований селянознавчий часопис «Український селянин».

Привертається увага до загальної картини революційних подій у тогочасному українському селі та розглядаються програмні засади доби Української революції 1917–1921 рр. політичних партій і рухів у аграрній політиці.

З'ясовується те, як автори часопису висвітлюють питання власності на землю, становлення органів селянського самоврядування, соціально-політичну активність селянства, настрої сільського населення в окремих регіонах, а також ставлення селян до сплати податків та інших.

Показано як автори часопису простежують глибинні соціально-економічні і політичні процеси, що відбувалися на селі у добу революції, піддають аналізу програми політичних партій і громадських рухів щодо селянського питання.

Глибокий аналіз публікацій журналу «Український селянин» засвідчує те, що на його сторінках матеріали, присвячені актуальним проблемам аграрної історії України періоду Української революції 1917–1921 рр. посідали одне з цільних місць.

Акцентовано увагу на тому, що висвітлення теми революції на сторінках «Українського селянина» набуло динамічного і пріоритетного розвитку під час відзначення в Україні на державному рівні 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років.

Ключові слова: українське селянство, Українська революція 1917–1921 рр., власність на землю, політичні партії, селянське питання.

Постановка проблеми. Вироблення сучасної концепції об'єктивного відображення сутності складних процесів, що відбувалися в українському селі у добу Української революції 1917–1921 рр. є одним із ключових пріоритетів сучасних досліджень аграрної історії України. Важливу роль у висвітленні цієї проблематики відіграють фахові періодичні видання і, зокрема, спеціалізований селянознавчий часопис «Український селянин».

Вміщені на його сторінках матеріали засвідчують намагання авторів простежити глибинні

соціально-економічні і політичні процеси, що відбувалися на селі у добу революції, піддати аналізу програм політичних партій і громадських рухів щодо селянського питання. Це дає підстави стверджувати, що пропонована тема не втрачає своєї актуальності та потребує подальшої наукової розробки, у тому числі і на сторінках фахових видань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема висвітлення на сторінках «Українського селянина» різних аспектів аграрної історії України

останнім часом почали потрапляти у поле зору дослідників, публікації яких торкалися різних періодів минувшини українського села. Зокрема, до розкриття теми аграрної реформи 1861 р. на сторінках «Українського селянина» звертався О. А. Бундак [1, с. 25–32]. Історію селянства в іменах розглядав В. В. Гоцуляк [2, с. 87–90].

З'явилося й кілька розвідок, у яких автори висвітлюють аграрні проблеми доби революційних подій 1917–1921 рр. Зокрема, цієї теми торкалися О. А. Житков [3, с. 230–241], В. О. Кирєєва [4, с. 46–56], А. Г. Морозов [5, с. 90–95], О. М. Тараненко [6, с. 39–44]. Однак, їх публікації не носили комплексного характеру і охоплювали лише окремі аспекти селянського питання доби революції.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей висвітлення на сторінках журналу «Український селянин» історії українського села доби Української революції (1917–1921 рр.).

Виклад основного матеріалу. У тематиці селянознавчих студій журналу «Український селянин» чільне місце посідає висвітлення селянського питання періоду Української революції 1917–1921 рр. Публікації цієї тематики, яка на початку 2000-х рр. ще тільки набувала широкої наукової розробки у сучасній історіографії, з'явилися на сторінках журналу у 2001 р.

Серед перших опублікованих у часописі матеріалів щодо селянського питання спробою теоретичного узагальнення виділяється стаття О. В. Михайлюка, який порушує проблему загострення соціокультурного антагонізму між містом і селом в умовах революції. На думку автора, під час світової війни на державному рівні сформувався потужний примусово-регулюючий механізм викачування продовольства та інших ресурсів із села, а в економічних зв'язках між містом і селом панувала стихія вільної торгівлі з елементами примусового вилучення продуктів у селян, які чимдалі посилювалися.

Автор стверджує, що конфліктувати із селянством змушена була будь-яка влада. Впродовж усіх років революції йшла боротьба селянства з державою, оскільки і царський, і Тимчасовий уряди, і уряди УНР та Української держави, і радянська влада продовжували вести політику утисків селянства. Тому селяни боролися проти будь-якої влади вище місцевого рівня (доки вона була слабкою).

Виходячи з цього, О. В. Михайлюк вважає, що селянське повстанство зароджувалося передум-

сім, як рух антидержавної спрямованості. Все це робило прагнення та дії селянства несумісними з політикою практично усіх тогочасних державно-політичних утворень і співпадали хіба що з квазі-анархістською, а по суті патріархально-архаїчною практикою анархістського руху, яка користувалася популярністю серед селянства, але виявилася зовсім неспроможною в містах [7, с. 221–204].

У наступних випусках журналу до 2005 р. висвітлення теми революції не набуло динамічного розвитку – на сторінках часопису у п'яти номерах уміщено лише п'ять невеликих публікацій, присвячених окремим вузьким аспектам проблеми. Так, предметом наукової розвідки О. О. Волошка стала підзаконна нормотворчість гетьманської адміністрації з врегулювання аграрних відносин (травень-грудень 1918 р.).

Розглядаючи питання застосування підзаконних актів, О. О. Волошко вказує, що у випадках нерозпорядливості місцевої гетьманської адміністрації, яка не у всіх регіонах мала авторитет державної влади серед населення, нормативні акти видавали й командири підрозділів німецьких окупаційних військ. У разі невиконання зроблених військовою владою розпоряджень, порушники поставали перед військово-польовим судом. Якщо винуватців не вдавалося встановити, то відповідальність несла вся громада, сплачуючи контрибуцію продукцією землеробства або тваринництва. Відкриту протидію наказувалося придушувати силою [8, с. 62–64].

Починаючи з 2005 р. кількість публікацій з аграрної історії періоду Української революції 1917–1921 рр. на сторінках «Українського селянина» зростає і водночас розширюється тематична палітра матеріалів, яка засвідчує активізацію процесу наукового пошуку дослідників історії українського селянства. В більшості номерів журналу публікації, присвячені революційній добі 1917–1921 рр., почали подаватися у тематичних рубриках.

У цей час у окремий науковий напрямок на сторінках журналу виокремлюється аналіз авторами програм політичних партій і громадських рухів щодо селянського питання. З-поміж наукових розвідок такого характеру виділимо публікації О. М. Любовець. Так, аналізуючи аграрну програму Української демократично-хліборобської партії (УДХП), вона констатує, що у своїй програмі партія виступала за визнання двох форм селянського землеволодіння – приватної та орендної, пропонуючи при цьому власні шляхи проведення земельної реформи в Україні.

За висновками О. М. Любовець аграрна програма хліборобів-демократів мала спільні позиції з іншими партіями – ліквідація величезних поміщицьких латифундій, обмеження надмірної концентрації землі в одних руках, проти земельної спекуляції. УДХП підтримувала ідею створення Українського Державного Земельного фонду з передачею до нього казенних, кабінетських, церковних, монастирських, удільних та інших земель.

При цьому лідери партії вважали, що держава повинна виплатити приватним землевласникам викуп за конфісковану землю. Виступивши за збереження приватної власності на землю, партія тим самим протиставила себе урядовим українським політичним партіям, що давало привід соціалістам вважати УХДП антинародною, поміщицькою партією.

Підбиваючи підсумки аналізу аграрної програми УХДП, О. М. Любовець робить висновок про те, що в Українській революції ця партія репрезентувала приватновласницькі інтереси національно налаштованих заможних верств українського суспільства, передусім селянства та землевласників, пропонуючи власне бачення вирішення аграрної проблеми. Зазначається, що історичний досвід показує, що земельна програма УДХП, ґрунтована на визнанні приватної і орендної форм землеволодіння, була більш реалістичною, оскільки повніше враховувала національні традиції і відповідала тогочасним інтересам середніх і заможних верств селянства (які складали основу сільського господарства). Водночас вона не могла задовольнити малоземельне та безземельне селянство і в екстремальних умовах революції фактично була приречена на провал [9, с. 172–174].

Автори «Українського селянина» аналізують також аграрні аспекти програм й інших політичних рухів. Зокрема, С. В. Корновенко розглядає соціально-економічну політику Н. Махна в українському селі, акцентуючи увагу на тому, що у програмі та діях махновців важливе місце відводилося земельному питанню. Воно у травні-серпні 1917 р. активно обговорювалося і по ньому приймалися рішення на контрольованій Н. Махном території. На з'їзді рад у Гуляйполі обговорювалося питання негайної ліквідації поміщицького та куркульського землеволодіння та організації в маєтках вільні сільськогосподарські комуні за участю селян, а також поміщиків і куркулів, яким у разі відмови передбачалося наділити трудовою нормою землі для ведення власними силами індивідуального господарства.

Рішення про перерозподіл землі згідно махновської доктрини реалізовувалося самими селянами. На базі поміщицьких маєтків і угідь організовувалися добровільні сільськогосподарські комуні, до яких входили від 50 до 200 осіб. Необхідним компонентом існування комун Н. Махно вважав товарообмін між містом та селом за домовленістю з представниками робітників міст. У ході її реалізації селяни Гуляйполя, наприклад, в обмін на сільгосппродукцію отримали мануфактуру без посередників. Отримані промислові товари розподілялися між населенням.

Такими кроками закладалися основи «вільного радянського ладу» в інтерпретації Н. Махна, який окремі дослідники називають «селянсько-махновською державою». У своїй статті С. В. Корновенко зазначає, що як не парадоксально, але «батько», який боровся проти влади, створив власний державний механізм, який складався з органів законодавчої, виконавчої влади, армії, повстансько-селянських з'їздів, реввійськради, місцевих рад, комендатур. Автор дійшов висновку, що соціально-економічна політика Н. Махна віддзеркалювала селянське розуміння справедливості, свободи і рівності. Радянській владі перемогти махновщину вдалося лише після запровадження НЕПу, яку сприйняли селяни, оскільки у загальних рисах вона нагадувала створені Н. Махном відносини на селі [10, с. 175–178].

Окрім аналізу аграрних аспектів соціально-економічної політики Н. Махна автор також звертається до теми діяльності в Україні земельних комісій білогвардійських урядів із розробки проектів аграрних реформ. Аналізуючи бачення А. Денікініми шляхів реформування аграрного сектора економіки, С. В. Корновенко наголошує, що лідери Білого руху опору своєї влади вбачали у розвитку міцних індивідуальних селянських господарств. Ліквідувати їхнє малоземелля планувалося за рахунок купівлі-продажу відчужених надлишків поміщицького землеволодіння, кредитування селянських господарств, запровадження досягнень агрономії.

Щодо вирішення аграрного питання урядом П. Врангеля, то в основу роботи над проектом аграрної реформи у 1920 р. були покладені такі положення: 1) всі придатні до обробітку земельні угіддя повинні повністю і належним чином оброблятися; 2) землею повинно володіти якомога ширше коло приватних власників, що можуть вкладати у неї власну працю; 3) посередником при розрахунках між новими та великими землевласниками виступала держава [11, с. 297–299].

На окремий розгляд заслуговує ще одна стаття С. В. Корновенка, у якій він із залученням широкого кола джерел обґрунтовує, що Українська національно-демократична революція 1917–1921 рр. мала чітко виражений селянський характер, оскільки її активним суб'єктом було українське селянство.

Видається важливим висновок автора про те, що саме від того, у який спосіб та чи інша влада буде вирішувати аграрне питання, залежатиме її політичне майбуття. Тобто, характер взаємин селянства з будь-якою владою багато в чому визначав конструктивну чи деструктивну спрямованість їх суспільно-політичної активності. Позиція селянства у кінцевому результаті й визначила фінал Української революції, оскільки невдачі та поразки Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, Збройних сил Півдня Росії, радянської влади значною мірою були зумовлені селянським чинником.

У прикінцевому висновку С. В. Корновенко констатує, що селянство було домінуючою рушійною силою Української революції. І що саме на тлі Української селянської революції у 1917–1921 рр. розгорталися інші революції – соціальні, політичні, національно-демократичні тощо. Українську селянську революцію автор розглядає як захисну реакцію селянства України на об'єктивний, притаманний розвиненим державам процес первинного накопичення капіталів за рахунок зубожіння селянства, а у кінцевому результаті – його ліквідації під впливом промислової цивілізації [12, с. 143–150].

У часописі «Український селянин» за 2005–2006 рр. знаходили висвітлення й інші проблеми селянства в період революції. Зокрема, В. С. Лозовий у своїх наукових розвідках аналізував ставлення селянства Поділля до сплати податків у період Тимчасового уряду та Центральної Ради. Він з'ясував, що у період Тимчасового уряду та Центральної Ради у податковій системі спостерігаються кризові явища, які автор пояснює загальним негативним ставленням селян до сплати податків, оскільки вони асоціювалися у них з несправедливістю, визиском та репресіями. Відтак відчуття селянами свободи і волі після лютого 1917 р., пов'язувалося ними зі свободою від експлуатації та насильства, а отже і від податків. За умов ослаблення влади і втрати нею сили примусу, це призвело до ігнорування селянством податкових виплат, що поставило під загрозу функціонування державних та суспільних інституцій [13, с. 290–293].

Окремо В. С. Лозовий досліджував ставлення селян Поділля до гетьманської влади у 1918 р. За його висновками подільське селянство загалом негативно сприйняло встановлення гетьманської влади. Для них основним було питання про землю і володіння нею, а уряд Української Держави втілював курс на повернення землі, яку захопили селяни у період Центральної Ради, колишнім власникам.

Оскільки у селянській свідомості традиційно домінувало переконання, що право володіти чи користуватися землею має лише той, хто на ній працює, хлібороби Поділля вважали аграрну реекспропріацію несправедливим актом і саме це визначило їхнє несприйняття режиму гетьмана П. Скоропадського. Водночас, автор робить висновок, що, незважаючи на спроби окремих представників місцевої адміністрації УНР, організувати масові виступи проти гетьманського перевороту не вдалося [14, с. 179–182].

Автори порушували й інші питання. Зокрема, участь селянства України у виборах до Українських Установчих зборів на сторінках журналу висвітлював П. М. Тригуб [15, с. 278–281], а О. А. Житков розглядав аграрне питання у міжпартійних сусунках доби Центральної Ради [16, с. 281–284]. До теми висвітлення в пресі політичних партій соціально-економічної політики в Україні доби національно-визвольних змагань (1917–1920-х рр.) звертався П. І. Губа [17, с. 169–172].

В «Українському селянинові» № 11 в окремому рубрику виділена тема «Українська Держава гетьмана П. П. Скоропадського». Вона відкривається статтею О. П. Реєнта «Українсько-російські відносини доби гетьманату Павла Скоропадського як наукова проблема». Відомий вчений наголошує на тому, що тоді у зовнішньополітичній діяльності Української Держави російський вектор був найбільш складним.

Такий висновок він обґрунтовує наступними причинами: Брестським мирним договором, що зобов'язував РСФРР унормувати свої відносини з УНР; поява на території Росії державно-територіальних утворень антибільшовицького спрямування; невиразністю «східної» політики Німеччини в умовах незавершеної світової війни; наявність в Україні потужного російського емігрантського середовища, налаштованого на відновлення великої Росії; російська імперська спадщина в ментальності правлячої еліти гетьманату.

Слід також мати на увазі, що російський напрямок зовнішньої політики Української Держави значною мірою був детермінований пози-

цією правлячих кіл Німеччини. Її поразка у війні визначально позначилася на зовнішньополітичній орієнтації гетьманату, який задля власного врятування змушений був шукати підтримки у країн-переможниць, тобто Антанти.

Окрім того, як стверджує автор, українська сторона намагалася убезпечитися від потенційної більшовицької експансії. Тут варто взяти до уваги, що сучасна українська історіографія відійшла від усталеного в радянській історичній науці зображення відносин радянської Росії з «контрреволюційним», «антинародним режимом» П. Скоропадського. При цьому слід визнати, що глибокого і системного дослідження усього комплексу відносин Української Держави з РСФРР не проведено попри досить значну історико-джерельну базу, її архівно-документну збереженість та археографічну репрезентацію.

У своїй статті О. П. Реєнт порушує актуальну проблему відносини Української Держави з Кримом, яка у своїй основі також мала досить виразну російську складову. На відміну від Центральної Ради, яка не вважала півострів українською територією, П. Скоропадський вів послідовну боротьбу за включення Криму до складу України. На практиці це було жорстке протистояння українських державно-соборницьких устремлінь з ідеєю відновлення імперської Росії.

Автор зазначає, що реалізація цієї політичної лінії П. Скоропадського від самого початку сковувалася геополітичними планами Німеччини щодо окупованого її військами стратегічно важливого плацдарму. Також привертається увага до того, що з огляду на поліетнічність населення Криму, у той час воно мало не лише проукраїнський, але й інші вектори орієнтації (кримські татари – на Туреччину, німецькі колоністи – на рейх, росіяни – на небільшовицьку Росію).

Та все ж, йдеться у статті, українському урядові вдалося через систему економічних і політико-дипломатичних заходів домогтися включення Криму до складу Української Держави на правах автономії. Автор зазначає, що відносини Української держави і Криму знайшли висвітлення у сучасній історичній, правничій, політологічній літературі.

Автор у той час вважав, що розгляд українсько-російських відносин навіть такого нетривалого історичного відтинку як доба останнього українського гетьманату засвідчує потребу глибокого і системного наукового дослідження. Оскільки вони мають не лише суто наукову, але й неабияку суспільно-політичну значущість [18, с. 6–8].

Німецький вплив на земельну реформу Павла Скоропадського висвітлював на сторінках «Українського селянина» відомий дослідник Української революції 1917–1921 рр. Р. Я. Пиріг. На початку своєї статті автор вміщує вимоги німецької сторони до майбутнього гетьмана напередодні його приходу до влади. Їхня суть зводилася до таких продиктованих німцями наріжних принципів земельної реформи в Україні: аграрна проблема розв'язується на основі принципу приватної власності; селянам слід вносити плату за землю, яка опинилася в їхній власності; доки не встановлені в законодавчому порядку обмеження на розміри маєтків, зберігаються великі приватні господарства. Автор припускає, що така позиція німців збігалася з уявою П. Скоропадського про наступну земельну реформу.

На наш погляд, цілком доречно Р. Я. Пиріг у своїй статті коментує проект аграрної реформи в Україні, складений посольством Німеччини за участі німецьких аграрних експертів. Цей документ передбачав досягнення такої мети: перерозподіл земельної власності на простих і справедливих засадах; отримання Українською Державою значних грошових засобів; повернення до загального обігу зосереджених в руках селян великих платіжних знаків. Документ чітко регламентував здійснення заходів з виконання реформи. Наведений у статті розлогий виклад положень документа, розробленого німецькими фахівцями, виправданий з точки зору подальшого вивчення реалізації українським урядом земельної реформи – однієї з фундаментальних підвалин життєздатності гетьманату як державного утворення.

Аналізуючи німецький вплив на земельну реформу Павла Скоропадського, Р. Я. Пиріг зауважує, що у ній враховані пропозиції українських політичних сил – Української демократично-хліборобської партії та Української народної громади, а також досвід столипінської реформи. При цьому мали враховуватися і настанови, висунуті німецьким командуванням, зокрема те, що вирішення земельного питання німці вбачали у відновленні приватної власності та сплаті селянами вартості отриманої землі. Крім того, вони вважали за можливе зберегти більші земельні господарства для забезпечення продуктивності сільського господарства. З цього зроблено висновок, що німецькі вимоги в основному збігалися з реформаторськими намірами гетьмана [19, с. 10–15].

В публікаціях тематичної рубрики, присвяченої Українській державі гетьмана П. П. Скоропадського в «Українському селянинові» № 11 за

2008 р. розкриваються й інші аспекти аграрної історії доби гетьманату. Серед них – «Аграрна програма урядових партій гетьманату П. Скоропадського» О. М. Любовець [20, с. 15–19], «Гострі кути» аграрного законодавства Української Держави, або чий інтереси відображала земельна реформа П. Скоропадського» Н. А. Ковальової [21, с. 29–32], «Український державний земельний банк в світлі офіційних документів гетьманату 1918 р.» П. П. Гай-Нижника [22, с. 27–29], «Аграрна політика П. Скоропадського у висвітленні зарубіжної україністики (1920–1939 рр.) О. М. Тараненка [23, с. 34–37].

Місце і роль українського селянства у православно-церковному русі періоду революції 1917–1920 рр. на сторінках часопису з'ясовує О. О. Артеменко. Він зазначає, що ключові на той час політичні сили – Українська Центральна Рада, Гетьманат Скоропадського і Директорія, до вирішення церковного питання ставилися по-різному.

Попри це головними завданнями церковного руху протягом усього періоду революції залишалися досягнення автокефалії та українізація православної церкви в Україні. Ця теза підтверджується настійними вимогами розширення участі мирян і нижчого духовенства у церковному житті та відновлення виборності духовенства усіх рівнів. Така активність щодо розширення прав парафіян пояснювалася тим, що миряни фактично не брали участі у громадських справах своєї парафії, не мали права обирати священика на церковно-громадських зборах.

Віддаляло священиків від селян, за висновком автора, і те, що головним джерелом їх утримання був обробіток парафіянами на користь церкви 33 десятин землі або грошова компенсація за середній урожай з такої кількості землі. У свідомості селян церква та її служителі уособлювалися зі старим режимом, з образом експлуататора [24, с. 132–137].

У період відзначення 100-річчя Української революції 1917–1921 рр. на сторінках «Українського селянина» у №№ 18–25 було опубліковано 23 наукові статті, присвячені цій тематиці. Дослідження аграрних аспектів історії революції у цей час друкувалися під тематичними рубриками «До 100-річчя Української революції 1917–1921 рр.», «Революційні потрясіння початку ХХ ст. Селянський вимір подій (із нагоди 100-ї річниці Української революції 1917–1921 рр.)», а також «Селянство України за умов соціально-економічних трансформацій та суспільно-політичних потрясінь другої половини ХІХ–ХХ ст.».

Усього вміщено 23 статті – третина усіх матеріалів, присвячених аграрній історії революційної доби. Вони відбивали пріоритети і широкую тематичну палітру наукових досліджень учених-аграрників з різних регіонів України та їх бачення і оцінки різних аспектів цієї проблеми.

Однією з перших до теми селянського повстанського руху на сторінках журналу звернулася Г. Т. Капустян, предметом наукової розвідки якої стало дослідження цього явища на Півдні України у контексті Української революції 1917–1921 рр. У істориків та сучасників цей рух за прізвиськом його керівника Нестора Махна отримав назву «махновщина» і, на думку Г. Т. Капустян, є одним із ключових для розуміння суті й наслідків Української революції 1917–1921 рр.

Аналізуючи махновську ідеологію, автор доходить висновку, що її, попри широке використання російської мови і гасел інтернаціоналізму, жодним чином не можна вважати антиукраїнською. В умовах бойових дій у середовищі селянсько-повстанської армії формувалася національний різновид анархізму – «український анархізм», заснований на поєднанні ідей теоретичного анархізму, народного світогляду та запорозьких традицій. А очолюваний ним рух, Н. Махно називав не інакше, як «Українською Революцією».

Вирішення аграрного питання повстанці під проводом Н. Махна вбачали у послідовному втіленні у життя гасла селянської революції про зрівняльний перерозподіл землі й вільне на ній господарювання. А остаточне вирішення земельного питання мав би Всеукраїнський з'їзд селян. Махновці дотримувалися принципу «земля нічия» і користуватися нею можуть тільки ті, хто безпосередньо працює на ній і обробляє її власною працею.

Очілюючи потужного селянсько-повстанського руху Н. Махну вдавалося утримувати високу дисципліну та порядок у лавах повстанської армії завдяки демократичним засадам. Махновщина різнилася від інших тогочасних повстанських рухів власною програмою, організованістю, відповідним озброєнням. Прихильники махновщини вважали, що шляхом всенародної збройної боротьби селяни та робітники повсюдно мають бути створені вільні суспільно-економічні організації «через внутрішню організацію і внутрішнє будівництво власного дійсно вільного і дійсно нового життя». На підкріплення цієї тези автор у своїй статті наводить слова одного із селян: «Ми безпартійні повстанці, піднялись на повстання проти усіх наших гнобителів, не допустимо

нового закріпачення, від якої б партії воно не виходило. Скажемо усім нашим ворогам: «Геть з дороги!» Ми самі в змозі побудувати власне вільне життя...».

Розглядаючи махновщину у контексті Української революції 1917–1921 рр., Г. Т. Капустян стверджує, що з-поміж інших селянських рухів махновщина як виразник селянського протестного руху вирізняється своєю організованістю, масштабністю, дисциплінованістю, військовою витівкою, практичним втіленням заявлених селянами ідей. А зародження і розвиток ідеї народного самоуправління у формі вільно обраних безпартійних Рад знаходило широку народну підтримку [25, с. 31–36].

Окрему групу становлять публікації «Українського селянина», у яких висвітлюються вузько регіональні аспекти історії селянства доби Української революції 1917–1921 рр. Серед них – наукові розвідки Г. М. Голиша і Л. Г. Лисиці «Селянство Золотоніського повіту в добу революційних потрясінь початку ХХ століття: повсякденність та боротьба за землю і волю» [26, с. 28–31], Н. А. Ковальової – «Чернігівське повстання 1918 р.: спроба реалізації більшовицької ідеї селянської революції» [27, с. 15–20], О. В. Компанійця і А. Г. Морозова – «Колективна біографія керівників селянського повстанського руху на Середньому Подніпров'ї» [28, с. 20–24].

На сторінках журналу теми Української революції 1917–1921 рр. у своїх публікаціях торка-

лися й інші автори, висвітлюючи різні конкретні аспекти проблеми. Загальну картину революційних подій в українському селі суттєво доповнюють вміщені в «Українському селянині» наукові розвідки, присвячені методології та історіографії аграрної історії України доби революції, питанням власності на землю, становленню органів селянського самоврядування, соціально-політичній активності селянства, настрої сільського населення окремих регіонів, ставлення селян до сплати податків та інші.

Висновки. Таким чином, аналіз публікацій журналу «Український селянин» засвідчує, що на його сторінках матеріали, присвячені актуальним проблемам аграрної історії України періоду Української революції 1917–1921 рр. посідали одне з чільних місць. З'ясовано, що вперше ця тема з'явилася у журналі в 2005 р. і відтоді її висвітлення набуло певної системності і розширення тематичної палітри у спеціальних рубриках. При цьому слід визнати, що з об'єктивних причин (порушення із-за проблем фінансування періодичності виходу часопису) матеріали на сторінках «Українського селянина» подавалися нерівномірно.

Висвітлення теми революції на сторінках «Українського селянина» набуло динамічного і пріоритетного розвитку під час відзначення в Україні на державному рівні 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років. На 2017–2021 рр. припадає третина усіх публікацій даної тематики, що друкувалися у журналі.

Список літератури:

1. Бундак О. А. Селянська реформа 1861 р. на сторінках «Українського селянина». *Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст.* Київ: Інститут історії України, 2010. Випуск XVIII. 305 с.
2. Гоцуляк В. В. Аграрна історія в іменах на сторінках «Українського селянина». *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 87–90.
3. Житков О. А. Висвітлення проблематики аграрної історії 1917–1918 рр. на сторінках наукового видання «Український селянин». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки*, 2010. Вип. 13. С. 230–241.
4. Кіреєва В. О. Висвітлення революційних потрясінь 1917–1921 рр. на сторінках «Українського селянина». *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія Історичні науки*. 2018. Вип. 2. С. 46–56.
5. Кіреєва В. О., Морозов А. Г. Аграрна політика Гетьманату П. Скоропадського та Директорії УНР на сторінках «Українського селянина». *Український селянин*. 2018. Вип. 19. С. 90–95.
6. Тараненко О. М. Аграрна політика П. Скоропадського на сторінках «Українського селянина». *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2009. Т. 104. Вип. 91. С. 39–44.
7. Михайлюк О. В. Революція та загострення соціокультурного антагонізму між містом і селом. *Український селянин*. 2001. Вип. 3. С. 221–204.
8. Волошко О. О. Підзаконна нормотворчість гетьманської адміністрації по врегулюванню аграрних відносин (травень – грудень 1918 р.). *Український селянин*. 2002. Вип. 5. С. 62–64.
9. Любовець О. М. Аграрна програма Української демократично-хліборобської партії. *Український селянин*. 2005. Вип. 9. С. 172–174.
10. Корновенко С. В. Соціально-економічна політика Н. Махна в українському селі. *Український селянин*. 2005. Вип. 9. С. 175–178.

11. Корновенко С. В. Діяльність земельних комісій білогвардійських урядів із розробки проектів аграрних реформ. *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 297–299.
12. Корновенко С. В. Українська революція 1917–1921 рр.: селянський фактор. *Український селянин*. 2014. Вип. 14. С. 142–146.
13. Лозовий В. С. Ставлення селян до сплати податків у період Тимчасового уряду та Центральної Ради (1917–1918 рр.). *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 290–293.
14. Лозовий В. С. Ставлення селянства Поділля до гетьманської влади (1918 р.). *Український селянин*. 2005. Вип. 9. С. 179–182.
15. Тригуб П. М. Селянство України на виборах до Українських Установчих зборів. *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 278–281.
16. Житков О. А. Аграрне питання у міжпартійних стосунках доби Центральної Ради. *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 281–284.
17. Губа П. І. Висвітлення в пресі політичних партій соціально-економічної політики в Україні доби національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.). *Український селянин*. 2005. Вип. 9. С. 169–172.
18. Реєнт О. П. Українсько-російські відносини доби гетьманату Павла Скоропадського як наукова проблема. *Український селянин*. 2008. Вип. 11. С. 6–8.
19. Пиріг Р. Я. Земельна реформа Павла Скоропадського: німецький вплив. *Український селянин*. 2008. Вип. 11. С. 9–14.
20. Любовець М. О. Аграрна програма урядових партій гетьманату П. Скоропадського». *Український селянин*. 2008. Вип. 11. С. 15–19.
21. Ковальова Н. А. «Гострі кути» аграрного законодавства Української Держави, або чий інтереси відображала земельна реформа П. Скоропадського. *Український селянин*. 2008. Вип. 11. С. 29–32.
22. Гай-Нижник П. П. Український державний земельний банк в світлі офіційних документів гетьманату 1918 р. *Український селянин*. 2008. Вип. 11. С. 29–32.
23. Тараненко О. М. Аграрна політика П. Скоропадського у висвітленні зарубіжної україністики (1920–1939 рр.). *Український селянин*. 2008. Вип. 11. С. 34–37.
24. Артеменко О. О. Українське селянство і національний право-славно-церковний рух у період революції 1917–1920 рр. *Український селянин*. 2014. Вип. 14. С. 132–137.
25. Капустян Г. Т. Селянський повстанський рух Півдня України (махновщина) в контексті Української революції 1917–1921 рр. *Український селянин*. 2018. Вип. 19. С. 31–36.
26. Голиш Г. М., Лисиця Л. Г. Селянство Золотоніського повіту в добу революційних потрясінь початку ХХ століття: повсякденність та боротьба за землю і волю». *Український селянин*. 2017. Вип. 19. С. 28–31.
27. Ковальова Н. А. Чернігівське повстання 1918 р.: спроба реалізації більшовицької ідеї селянської революції. *Український селянин*. 2019. Вип. 22. С. 15–21.
28. Компанієць О., Морозов А. Колективна біографія керівників селянського повстанського руху на Середньому Подніпров'ї. *Український селянин*. 2019. Вип. 22. С. 20–24.

Gocłowski Ja. THE PEASANT ISSUE DURING THE UKRAINIAN REVOLUTION 1917–1921 ON THE PAGES OF THE “UKRAINIAN PEASANT” JOURNAL

The article is devoted to the historiographical analysis of the coverage of various aspects of the peasant issue during the Ukrainian Revolution of 1917–1921 on the pages of the peasant-lore publication “Ukrainian Peasant”.

It is emphasized that the development of a modern concept of an objective reflection of the essence of the complex processes that took place in the Ukrainian village during the Ukrainian Revolution of 1917–1921 is one of the key priorities of modern research into the agrarian history of Ukraine.

It is emphasized that an important role in highlighting the problems of the Ukrainian village is played by professional periodicals and, in particular, by the specialized peasant journal “Ukrainian Peasant”.

Attention is drawn to the general picture of revolutionary events in the Ukrainian village at that time, and the program principles of the era of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 of political parties and movements in agrarian policy are considered.

It is clarified how the authors of the journal covered the issue of land ownership, the formation of peasant self-government bodies, the social and political activity of the peasantry, the attitudes of the rural population in certain regions, as well as the attitude of the peasants to paying taxes and others.

It is traced how the authors of the magazine traced deep socio-economic and political processes that took place in the countryside during the revolution, analyzed the programs of political parties and social movements regarding the peasant issue.

An in-depth analysis of the publications of the journal “Ukrainian Peasant” proves that on its pages materials devoted to the topical problems of the agrarian history of Ukraine during the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 occupied one of the leading places.

Attention is focused on the fact that coverage of the topic of the revolution on the pages of “Ukrainian Peasant” acquired a dynamic and priority development during the celebration in Ukraine at the state level of the 100th anniversary of the events of the Ukrainian Revolution of 1917–1921.

Key words: *Ukrainian peasantry, Ukrainian revolution of 1917–1921, land ownership, political parties, peasant question.*